

ubijenim svećenicima:

– Slovenija: oko 60 svećenika, 1 isusovac, 9 sjemeništaraca, 4 ostalih redova (cisterciti itd.).

– Hrvatski i Slavonija: 61

svećenik, 3 franjevca, 1 isusovac

– Dalmacija: 29 svećenika, 26 franjevaca, 1 isusovac

– Bosna: 9 svećenika, 6 franjevaca, 2 isusovca

– Hercegovina: 7 svećenika, 37 franjevaca, 10 franjevačke braće

Katolički svećenici ubijeni od komunista pogubljeni su u skladu s planom

da se likvidiraju svi oni koje komunisti smatraju aktualnim ili mogućim protivnicima u konstituiranju totalitarne komunističke diktature.

Danas, Zagreb, 18. lipnja 1991., str. 64. – 65.

Uspomene*

Piše: dr. fra Vencel Kosir

Propast Austro-Ugarske

Hrvatski narod Hercegovine je teško primio poraz Austro-Ugarske 1918. godine. U našegog naroda u Hercegovini nije bila toliko razvijena hrvatska

svijest, koliko vjerska, katolička. Oni su gledali u Austriji osloboditeljicu katolika od turske vlasti i moćnu državu, koja je uspostavila red među

narodom i donijela kulturnu upravu. Pravila je škole, ceste i štaviše sagradila željeznicu kroz cijelu Bosnu i Hercegovinu. To je sve imponiralo

narodu. Narod je gledao u Austriji zaštitnicu od povratka pod tursku vlast. Ulijevalo mu je nadu da će i on doći do prosvjete i boljega života.

Jugoslavija

U PARIZU, 17. LIPNJA 1933. SJEDJE SLJEVA: FRA VENDELIN VASILJ, FRA VENCEL KOSIR I FRA DIDAK ČORIĆ.
STOJE SLJEVA: FRA JULIJAN KOŽUL I FRA RADOŠLAV GLAVAŠ

Kada je propala Austro-Ugarska 1918. godine i nastala nova ujedinjena Jugoslavija, narod je to shvatio samo kao proširenje Srbije: srpski kralj, srpska vojska, stalno hvalisanje o oslobođenju hrvatski narod je teško podnosio.

Pod takvim osjećajima razvija se i život u staroj Jugoslaviji. Srpska prevlast na svakom koraku: u školi, u upravi, osobito u vojsci. Svi službeni spisi pišu se cirilicom. Na svakom koraku čuje se srpski govor: ekavica.

Stoga kad se je Stjepan Radić proglašio republikancem, svi su okrenuli glavu prema njemu. Sinula im je nuda da bi se mogli

* Tekst donosimo u izvorniku prema pronađenom rukopisu. Ispravljene su samo očite pogreške ako ih je bilo.

izbaviti iz srpskoga zagrljaja. Narod se je divio njegovoj slobodi i junaštvu. Političke borbe između Radića

i srpskih stranaka, koje su kulminirale u atentatu na Radića 1928. godine, još su više zbole hrvatske redove.

Umorstvo kralja Aleksandra 1934. godine bila je neka satisfakcija. Osnivanjem hrvatske banovine

malo je odlanulo Hrvatima. Dobili su malo samostalnosti pa su mogli slobodnije dihati i govoriti.

II. svjetski rat

Kada je Hitler zaratovala na Poljsku 1. rujna 1939. godine, jedni su bili za Hitlera, jer su držali da je Njemačka

Versajskim ugovorom nepravedno oštećena, drugi su bili protiv Hitlera jer je zastupao premoć germanske rase i bio

je protivnik vjere. Neki su se nadali da će on pripomoći ostvarenju slobodne Hrvatske. Kad je Hitler napao

Jugoslaviju 6. IV. 1941. i prije nego ju je pokorio 12. IV. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska 10. IV. 1941.

Nezavisna Država Hrvatska

Čim se je proglašila NDH, odmah sjutradan počeli su razoružavati jugoslavensku vojsku. Oružje se je dijelilo u Hrvoju. Kad sam vidio kome se sve daje oružje, odmah sam rekao: jao, bit će nereda. Oružje se je dijelilo đacima i djeci od 15 godina. Nastala je pucnjava po Mostaru. U noći između 11. i 12. IV. cijelu noć se je pripucavalo. Ujutro na Vel. subotu pošao sam u 5 sati u bolnicu. Kod Hrvoja pridoše mi civili i rekoše: Ne mojte ići, gore su četnici. Kad sam rekao da će ja ići, ponudiše mi oružanu pratinju. Ja to odbijem i zaputim se sam. Na pruzi iza samostana stao je putnički vlak. Na svim prozorima vlaka vire putnici i pitaju: Velečasni, što je ovo? Ja sam im rekao da se slobodno voze, samo je promjena vlasti. Kod gimnazije je bilo oko stotinu vojnika lovacu koji su pošli u Crnu Goru pa ih tu zaustavili. Pola ih je mene pozdravilo. Kad sam se vratio iz bolnice u samostan, nastala je opet pucnjava. Nije se moglo vidjeti tko na koga puca. Grupa civila navalila je u samostan, nakon jednoga sata utiša se pucnjava. Iznad grada stalno kruži jedan talijanski avion.

U samostan navalije

oficiri. Skidaju uniforme i oblaće civil. Nisam znao što će s njima. Ako upadne vojska pa ih nađe, bit će mo i mi krivi. Ja sam ih nagovarao da idu prema Šir. Brijegu. Oni su se bojali da ih ne uhvati vojska pa ih kazni kao vojne bjegunce. Onda ja podem prema Balinovcu, da im nađem auto. Našao sam Didu Zadro i s njim se odvezao na Šir. Brijeg. Utočištu se vratim opet pješke do Žovnice. Tu me zaustave ustaške straže i zabrane mi ići u Mostar, jer da četnici pale dolje kuće. Uistinu vidjelo se je nekoliko kuća kod Kljaje kako gore u plamenu. Ja okrenem onda preko Galca u Gorance. Kad sam izšao iz Galca na onu čistinu, ugledam skupinu ljudi na cesti više Cima. Predamnom oko 200 m išla su dva mladića. Gledam kako oni padaju i ustaju. Tada i ja očujem zuku taneta oko glave. Oni četnici s ceste gađali su nas. Ja sam išao uspravno pripustivši se sudbini.

Kad smo došli pod Sovice, stignemo skupinu civila s djecom kako bježe iz Mostara. Među njima upadne mi u oči jedna mlada žena s malim djetetom, kako ide bosa uz onaj pješčani put i nosi dijete. Žao mi je ali joj ne mogu pomoći. Još gore bila je Slavonka, koja možda prvi put hoda po kamenju. Zvala se je gđa Konjevod. Tako dođemo u Gorance. Tu

nađemo fra Iliju Rozića, fra Krstu Ravlića i fra Damjana. Tu počinemo malo. Odatile krenemo u Most. Gradac. S nama je i fra Ilija. Stignemo i onu skupinu civila. Ja zamolim fra Krstu da uzme ono dijete od gospode, a ja odem naprijed u Grabovu Dragu. Tamo zamolim nekoliko djevojaka da izidu ususret onim civilima i da im ponesu kakve poderane opanke, jer su bosi, da tako lakše sađu niz onaj pjesak u selu. Djevojke rado poslušaše i otrčaše onima ususret. Kad su stigli, smjestimo ih u kuće, a mi podđemo u Gradac. U Gracu nađemo fra Zlatku, dra Marušića i dvije časne iz bolnice. Tu smo se osjećali kao u sigurnome. Uvečer se pojavi svjetlo od Kočerina prema Šir. Brijegu. Dolaze Talijani s tenkovima. Vojska kutilja neprestano.

Ujutro 17. travnja mi krenemo iz M. Graca u Mostar preko Pologa. Talijani već zaposjeli grad. Nastalo je malo olakšanje iza onih nemirnih dana. Tako je to trajalo oko mjesec dana, dok Talijani nisu predali vlast hrvatskoj upravi – zapravo ustašama. Čim su ustaše primili vlast bojao sam se ispadu. Nekako oko 1. lipnja pronese se glas

da su ustaše odvele dra Lukača, studenta Plantića i još jednoga Srbina. Htjeli su i Jovu Gredića ali su to spriječili Talijani, koji su stanovali u njegovoj kući. Kasnije smo saznali da su onu dvojicu ubili, a dr. Lukač se je spasio skočivši u Neretvu. Poslije se je javio Talijanima i oni ga prebace u Split.

Tada se nije više čulo o kakvim ispadima do pred Vidovdan. Kad sam došao u bolnicu na 24. VI., s. Judita Dragičević saleti me s pitanjem: Gdje ste vi fratri? Eno ustaše kupe srpske popove i zatvaraju ih. Pitao sam je, je

li vidjela kojega poznatoga. Ona mi odgovori da je vidjela popa Gvozdenovića. Čim sam se vratio u samostan rekao sam fratrima što sam čuo u bolnici. Oni mi rekoše: Na Tebi je da odeš do vlasti i da se raspitaš što je na stvari.

Ja odem odmah ka kotarskom poglavaru. Poglavar je bio neki Slavonac. Ne sjećam mu se imena. Upitam ga je li mu poznato da se odvode pravoslavni popovi. Ako je to istina, zašto se to čini. On mi odgovori: Velečasni, ja tu ne mogu ništa, obratite se na Ustaški stožer. Pred stožerom je bilo

oko 30 ljudi. Među njima sam poznao dva Uzarićana: Božu Ljubića Hadžića i Franju Lasića Gorankića. Na ulazu u stožer stajao je policajac. Ja ga zamolim da me pusti k stožerniku. On mi odgovori da stožernik ne prima nikoga za tri dana. Ja ga opet zamolim da me najavi, možda će me pustiti, jer me poznaje. Stožernik je bio moj bivši đak Ivan Zovko. Policajac unide unutra i brzo se vrati veleći: Ne prima nikoga. Tada se ja tu postiđen pred svijetom vratim u samostan. Rekoh fratrima da nisam uspio doći

do stožernika. Fra Viktor Nuić reče da će on pokušati. Međutim i to je bilo bezuspješno.

Svi smo mi mislili da je to pritvaranje samo radi Vidovdana, da ne bi Srbi digli ustanak na Vidovdan. Tada se poče šaputati da ih ubiju. Dan za danom počeše se potvrđivati vijesti da zaista ljude ubijaju. Tada dobismo proglašenje Pavelića da se nitko ne smije ubijati bez suda. Svima nama je na duši odlanuto. Tada dođe s Humca fra Srećko Granić i reče nam da se tamo ne drže proglašenje Pavelića, da i dalje ubijaju.

Kod Lakse

Provincijal fra Krešo Pandžić zovne me da odemo k doglavniku Laksi, da mu se potužimo na postupak ustaša. Laksu nađemo u konaku zajedno s jugoslavenskim generalom Prpićem. Laks je stariji sijedi oficir iz austrijskoga vremena. Mi smo sjeli prema njemu, aiza

njega stajao je general Prpić. Fra Krešo poče svojim teškim maljem: Gospodine doglavnice! Mi smo došli do Vas, da protestiramo protiv ovoga što se ovdje događa. Odvode se nevini ljudi i ubijaju se bez ikakva procesa. Mi ispred hercegovačkih katolika protestiramo protiv

ovakvoga postupka. Ako će se Hrvatska država temeljiti na krvi nevinih ljudi, onda neka ide u propast. Laks na to odgovori: nemojte nasjetiti kojekakvim glasinama. Meni su tako javili da se tako nešto događa i kod Stoca. Ja sam poslao komisiju i ustvari nije ništa bilo. Tada njemu

fra Krešo: mi smo sigurni, da se poštuje Pavelićev proglašenje. Podnesite pismeno, reče povišenim glasom Laks. Podnijet ćemo, odgovori fra Krešo.

Dok smo mi tako s Laksom govorili, njemu iza leđa bodrio nas je general Prpić, da ustrajemo.

Slučaj popa Katića

Iza toga malo se je smirilo u Mostaru i okolici. Štaviše vlasti su strijeljale jednoga mladića iz Dubrava, što je ubio nekoga Srbina. Koncem srpnja dođe k meni sva izbezumljena popadija popa Katića i reče mi da su joj otjerali muža Dušana. On se još nalazi u osnovnoj školi kod gimnazije. Ja odem odmah k stožerniku Ivanu Zovki. Unutra nađem nekoliko stranaka, a pokraj mene sjedi ustaški časnik Žličarić. Dok je stožernik svršavao sa strankama, Žličarić s njim

razgovara preko stranaka i priča mu o nekakvom napadu na vlak u Popovu polju i veli:

– Opet će doći fratri da interveniraju za njih.

Ja došao radi toga. Ustanem, priđem stožerniku i zamolim ga samo za par riječi nasamo. On izide sa mnom u jednu sobicu. Ja mu rekoh:

– Poznaješ li Ti mene?

– Kako ne bih poznavao svoga profesora, odgovori.

Dotada nije pokazivao znaka da me poznaje. Onda

ga ja upitam, zašto ste zatvorili popa Katića. Ja ga poznajem kao dobra, mirna čovjeka. On odgovori da je to stvar Ive Herenčića. Zamolim ga da intervenira kod Herenčića, da ga pusti. On mi to obeća, ali, veli, malo je nade, jer je neumoljiv.

Kad sam se vratio u samostan, upitam fra Damjana Rozića kakav je taj. On mi reče isto što i stožernik. Neumoljiv je. Tada ja zamolim fra Mladena da on pokuša na njega djelovati, da pusti Katića. Kad se je fra Mladen

vratio, reče mi da mu je Herenčić rekao da će ga pustiti, ako će seliti u Srbiju. Tada dođe opet gđa Katić. Ja joj ispričam sve što sam poduzeo.

Ona mi reče:

– Mi imamo propusnicu za Srbiju, ali kako ćemo ići kad nas je oboje u službi.

Ja joj odgovorim:

– Gospodo, ostavite službu, spasavajte glavu! Ako se ostane živo, bit će služba.

Ona ode tada k Herenčiću i ponudi mu da će seliti u Srbiju, ako joj puste muža.

Tada Herenčić vrati popa Katića iz Jablanice i on

s obitelji otseli u Srbiju i ostane živ. Iza toga Talijani

preuzmu opet vlast u Mostaru. Stvari su išle svojim

tokom. Nije se više čulo o masovnom ubijanju.

U Ljutom Docu

1943. godine ja budem premešten u Ljuti Dolac. Tamo nisam ništa značajnije doživio, osim bombardiranja Mostara 14. I. 1944. U tri navrata po 10 aviona dolazilo je uz mumljavinu od Čapljine prema Mostaru. Kad su doletjeli nad aerodrom, spuštali su bombe. Odozdo se je dizao gusti dim. Onda su se vraćali preko Ljutog Doca i Čerina natrag. Njemački lovci su ih progonili. Koji su bili oštećeni, spuštali su bombe u Blato. Od eksplozija tresli su se prozori na kućama. Mi smo gledali kako lovca odvojile od družine i on je u plamenu pao iza Čerina. I on je

FRA VENČEL KOSIR PRED ŽUPNOM KUĆOM U LJUTOM DOCU

oštetio lovca. Pao je u Ljutom Docu, a pilot se je spasio padobranom.

Dolazak partizana

Kad su partizani osvojili Brotnjo, izbjeglo je mnogo broćanskoga naroda. Kolale su svakakve priče: Ubijaju, pale itd. Ja sretnem Andru Vasilja Kovača i upitam ga što je na stvari. Andre mi reče:

– Nije istina da redom ubijaju i pale. Zapale koju strišinu, da zaplaše. Onda ja na Svi Sveti reknem narodu:

– Nemojte nasjedati koje-kakvim pričama. Nije istina da ubijaju i redom pale. Ja ne savjetujem nikome niti da ostane niti da bježi. Ako želite znati, što će ja učiniti: Ja će ostati. Kad su čuli da će ja ostati, nastupilo je olakšanje. Mnogi su opet mislili predomisliti će se on.

Čekali su Zdravomariju na 3. XI. Govorili su: Ako zazvoni Zdravomariju, znak je da nije otišao. Kad su čuli Zdravomariju, mnogi su se vratili s puta.

Kod mene je bio fra Eugen. Mjesecima. Strojnica tuče kao da je pred kućom. Fra Eugen me pita: Što ćemo? Ja njemu odgovorim: Ja ostajem, a Ti kako hoćeš. Fra Eugen ode, a ja ostanem sam. Legnem, ali o spavanju ni govora. Strojnica stalno tuče. Nakon nekoliko vremena netko počne tući na vratima. Mislio sam: Eto ih. Sluga Mate otvoriti vrata, na vratima fra Lujo Milićević. Pitam ga: Odakle dolazi?

– S Čerina, odgovara on.
– Gdje su partizani?

– U Blatnici. Ja idem dalje.

– Sretno Ti bilo, odgovorim i opet legnem.

Ujutro nema još partizana. Vratio se je i fra Eugen. Istom iza podne oču se rafal strojnica iznad crkve. Ja stojim na prozoru. Naletiše partizani s uperenim parabelama. Jedan me ugleda na prozoru, uperi parabelu u me i pita:

– Tko je to?

– Župnik, odgovorim mu.

– Zašto Vi ne mirite ovaj narod? Zašto bježi narod?

– Narod je uplašen pa se boji.

– Mirite narod. Ta nismo mi ustaše ni četnici, mi smo narodnooslobodilačka vojska. Recite narodu da ne bježi. Tako je to prohujalo 4. XI.

1944.

Nekoliko dana iza toga ugledam s prozora 30 – 40 vojnika kako su s uperenim strojnicama opkolili crkvu. Izidem među njih. Pozdravim ih. Nema odgovora. Mučna šutnja. Pristupim jednome koji je držao šarca, pitam ga je li to šarac?

– Jest, odgovori.

Opet šutnja. Ugledam jednoga bez oružja i zaključim da im je to starešina. Pozdravim ga. On ozdravi. Rekoh mu:

– Ako ste za čašu vina, ima u mene.

– Ja ne pijem. Ako će koji vojnik, može uzeti.

Ja im donesem vina i ostavim ih. Nisu popili 2 do 3 čaše. Odoše.

Vojnik pred kućom

Drugi put ugledam jednoga, vojnika kako stoji pred kućom. Izidem k njemu, pozdravim ga. Pitam ga odakle je.

– Iz Tasovčića, odgovori on.

– Kako su prošli Tasovčići u ovome ratu, upitah ga.

– Iz moje je kuće poginulo

14 čeljadi, odgovara on.

Ruke drži u džepovima i gleda preda se. Meni vrlo neugodno. Ja mu počeo pričati kako je to igra stranca. Nas Balkance huckaju jednoga na drugoga da se koljemo, a oni izvlače korist. Ostavim ga. Domalo ode i on.

Iza toga prošao je mjesec dana da se k meni nitko nije navratio. Jedamput nađem na patrolu kod Perućica kuća. Pozovem ih da se navrate k meni. Oni mi odgovore da im je naređeno da ne diraju mene, da ja mogu slobodno vršiti službu. Ako hoćete, možemo se

navratiti, ali ne bismo htjeli Vama smetati. Ja ih pozovem. Oni dođu sjutradan. Bili su to Trebinjci iz Trebinjske šume. Komandant im je neki Miletić. Četnici su mu ubili oca i sestru, onda je on otišao u šumu. Popili su po času vina i otišli.

Tifus

Jedamput mi dođe jedna žena iz Jara i reče mi da ima teški bolesnik u Jarama, ali da nema tko doći po me. Ja joj reknem da ide naprijed i da me čeka kod Primorčevih kuća. Neka mi nađe kakvo dijete koje će me odvesti u bolesnikovu kuću. Tako je i bilo.

Kad sam išao s pratiocem k bolesniku, partizanska vojska je vježbala po njivama. Kad ugledaše mene sa štolom, stadoše mirno i promatraše. Kad smo došli pred kuću bolesnika, na kući piše: Zarazna bolest, zabranjen ulaz. Ja uniđem. S jedne strane vatre leži čovjek, s druge žena, oboje teško bolesni. Iznad vatre razgrnuli znojne haljine po kojima lizu uši. Ja potkupim habit, sjednem na stolac da ih ispovjedim. Kad sam sve svršio i došao kući, reknem fra Mili Milošu: Ja sam danas uhvatio tifus. Odem na šisu, skinem sa sebe sve, obučem čisto, dobro se iščešljam. Ne nađem nikakve uši. Ali 14. dan iza toga osjetim slabost, nemoć i legnem u krevet. Nisam imao apetita ni za što. Tako je to trajalo sedmici dana. Onda zamolim fra Milu da mi nađe 4 čovjeka

da prenesu u Knešpolje da odatlem s autom odem u bolnicu. U to vrijeme Nijemci su poturili partizane iz blatskih sela da se je moglo proći. Dođu Marko Čović i Andrija Mišić, Joskota i Stanko Bošković i donesu me do uzaričke ćuprije. Tu me dočeka dr. Grubišić te me svojim autom prebací u bolnicu. U bolnici sam ostao do Nove Godine. Liječio me je dr. Glavadanović. Kriza je bila na sami Božić. Iza Božića počela je temperatura opadati da na Novu Godinu dođe na normalu.

Kad sam izišao iz bolnice, jedno vrijeme sam ostao u Mostaru i na Šir. Brijegu, onda se koncem siječnja vratio u Lj. Dolac. Tu nađem skupljene milostinje, intencija i crkv. novca. Skupim sve to i ponesem u Mostar. Podem ispod Jara, Uzarića i Knešpolja s nakanom da odem u Gradac i tu prenoscim, jer su lovci patrolirali cestu Šir. Brijeg-Mostar-Ljubuški. U Knešpolju me stigne šumar Lovro Krešić i pozove me da noćimo kod Ivana Čuljka u Provu. Tako i učinimo. Da sam otišao u Gradac, došao bih točno pod nož. Te su noći ubijeni

fra Krešo i dr. Od Čuljka podemo rano cestom prema Mostaru. Kad smo prošli Ćavara, ugledasmo lovce. Ja legnem između zida i tilova busa. Naiđu lovci, prođu pa se odmah vrate i puste po jedan rafal iz strojnica. Vrate se opet i ponove. Kad otiđoše, dignem se pa okrenem uz Troskote preko Žovnica, Ilića u Mostar.

U Mostaru ostanem do 15. II. Na 7. II. osvojen je Šir. Brijeg, a na 14. II. – Mostar. Kad je vojska ulazila u Mostar, ja sam bio u bolnici u Napretkovu konviktu. Tu prenoćim i sjutradan u habitu izidem na ulicu, kreñemo pješke uz Kobilovaču prema Ljut. Docu. Na putu uz Kobilovaču pridruži mi se Damjan Gugić sa svoja 2 sina i još jedan čovjek iz Sretnica. Cesta je puna vojnika. Više puta čuo sam povike: Ovaj vas je plasio. Kud si ti, pope, bježao i sl. Ja sam šutio i išao. Najedamput me zaustaviše i upitaše: Gdje ste Vi bili?

– U bolnici, odgovorim im i pokažem otpusnicu. Puste me na miru.

Kad smo se primakli Babiću, opazim jednu kolonu oko stotinu civila. Kad smo

ih susreli, među njima ugledam svoga brata Ivku. Bio je bos kao i većina ostalih. Upitam brata kamo ih gone. On mi odgovori da su ih vratili iz Podgorja.

Kod Babića ugledamo veću grupu civila: muških i ženskih. Mislili smo da će i nas tu zaustaviti. Kad smo došli k njima, upitamo ih zašto čekaju tu. Oni nam odgovore da počivaju, da ih nitko nije zaustavio.

Odatle produžimo za Lj. Dolac. Nismo više sretali na putu vojnika. U dračama iza Glamuzine jedna baba goni krave. Ispod krava pucaju mine. Zovemo babu da pusti krave, jer će i ona nagaziti na minu. Baba se ne odazivlje nego i dalje tjera krave. Mora da je gluha.

Kada sam došao u Lj. Dolac, nađoh kod Čerkeza bilježnika Vidu Krvavca, učitelja Slovenca, koji je bio naklonjen partizanima i još nekoliko ljudi. Kada me ugledaše, poletiše preda me, stadoše me ljubiti od veselja što sam se povratio. Pitam ih kako je u stanu. Oni mi odgovorile da su se oni gore prepali i da im je draga što sam se ja vratio i što sam tako slobodan.

U stanu nađem fra Milu Miloša, fra Milu Leku, fra Didaka Burića i fra Rajka Radišića. Oni počeše vikati na me što

sam se povraćao, jer čemo svi izginuti. Upitah ih što su čuli o Šir. Brijegu. Oni odgovoriše da gore nema nitko živ. U Brotnju

su pobijeni svi. Oni čekaju svaki čas kad će doći po njih. U to dođu oni od Čerkeza: Vido Krvavac, Franjo Čerkez, učitelj

i ostali. Tu se malo raspoložimo. To je bilo u četvrtak 15. II. Petak, subotu i nedjelju provedemo bez uznemirivanja.

Poziv fra Mili Leki

U ponedjeljak 19. II. zovne me sluga Mata Marušić da me čekaju dva partizana. Izidem i u dvorištu nađem dvojicu. Pitaju me je li kod Vas fra Mile Leko. Odgovorim: Da. Reknem Mati da zovne fra Milu. Mate s vrata blagovaonice držeći cigaru u ustima zovne fra Milu Miloša. Kad izide fra M. Miloš, reknem Mati da ne zovu njega, nego fra Milu Leku. Izide fra M. Leko. Oni dadoše nekakvo pismo. Fra Mile ga pročita i dade meni. U pismu mu piše Ante Barbir-Kralj da dođe na Šir. Brijeg, da će ga otpremiti Ivanu Primorcu-Juriću u Tihaljinu, koji mu je obećao 200 l vina ako mu dovede fra Milu. Fra Mile mi reče da on ne može večeras ići, jer je već noć a on je slab. Ja reknem partizanima da ne

može večeras ići, jer je slab. Oni mi odgovoriše da im je naređeno da ga večeras dovedu. Ja im opet reknem da ne može večeras ići.

– Gdje čemo mi prenoći? upitaše oni.

Tu bijaše odbornik Franjo Čović, zvani Šestić, reče im da mogu kod njega prenoći. Oni pristanu i otidoše sa spomenutim Šestićem. Fra Mile mi reče: Ja ne mogu sam ići, hajde i Ti sa mnom. Ja pristanem.

Kad su otišli partizani, mi se vratimo k fratrima i reknemo im zašto su tražili fra Milu. Fra Mile Miloš napade Matu što je njega zvao kad partizani nisu njega tražili. Tu smo se malo raspoložili i smijali prepirci fra M. Miloša i Mate.

Ujutro dodoše partizani.

Fra Mile i ja pođemo s njima. Ja im predložim da idu stotinjak metara pred nama, da se ne bi svijet uzrujavao misleći da nas vode u zatvor. Oni pristanu na to. Tako smo išli do pravoslavnoga groblja u Biogracima. Tu se partizani zaustaviše i čekaju na nas. Mene spopade strah. Ispod groblja prema Blatu ima riva, a naprijed je ulica s obje strane zatvorena plotom. Bojao sam se da nas tu ne likvidiraju.

Kad smo došli do njih, upitam ih zašto čekaju. Oni odgovoriše: Nama je dosadno samima ići, hajdemo skupa pa svijet neka misli što hoće. Mi podemo zajedno. Kad smo izišli iz one ulice ispod Jara na otvoreno, onaj mladi partizan poče izostavati i pušku repetirati. Ja idem

iza leđa drugoga plećatoga partizana, Blaža Bulića, tješći se da ne će moći mene pogoditi, a da ne pogodi i Bulića. Tada onaj mladi opali jedan rafal. Upitah Bulića zašto to radi. Bulić mi reče: Nije se ispucao na fronti pa sada šenluči. – Ostavi to, naredi mu.

Sada smo išli slobodnije. Tako smo došli do Knešpolja na cestu kod Nike Ćavarra. Naiđe nekakav kamion. Oni se popnu na kamion, a nama rekoše da idemo pješke. Opst se pobudi sumnja u meni. Mogli su i nas uzeti na kamion, da nemaju kakvih zlih namjera. Oni će možda gdjegod sići, nas pričekati i iz zasjede likvidirati. Međutim sumnja je bila neopravdana. Mi smo polako došli u Lišticu.

Kod Barbira i komesara M. Spuževića

Partizani su nas čekali i odveli Barbiru, šefu OZN-e. Kad smo unišli k Barbiru, s njim sjedi Ivo Bubaš, komandant mjesta. Barbir se srdačno pita s fra Milom, fra Mile predstavi mene: Eto znaš, veli, mene. Što ja mislim, jednako misli i on. Ja pomislih u sebi: Dobro je što tako govorиш iako nam misli nisu iste. Ja se pozdravim s Bubašem, kao da se ne poznajemo. Bubaš se osmjenu. To opazi Barbir te reče: Meni se čini da se vi poznajete. – Ja sam klapo krmad kod njega,

odgovori Bubaš.

Barbir zovne Juru Zeljku i Stanka Soptu i zapovjedi im da nađu dva konja i 4 mješa, da će odvesti fra Milu u Tihaljinu. Pita mene: Kakvo je stanje u Lj. Docu. Odgovorim: Slabo. Od naroda se oduzimlje i zadnje bravče. Vrše se premetačine itd. On mi reče: Tako je to sada, jer vojska nema svoje opskrbe. Što se tiče premetačina, ja ču Vam dati cedula da Vas više ne premeću. Uze papir i napisa: Umoljavaju se Narodne vlasti da ne vrše više

premetačinu stana fra Venčela Kosira u Lj. Docu. Mi smo premetnuli stan i odnijeli sav višak, a u stvari nije ništa ni bilo. Potpisa i dade mi je.

Od Barbira odem komesaru Marijanu Spuževiću. Marijan me lijepo primi. Štaviše jedan se partizan diže, pozdravi i dade mi stolicu da sjednem. Ja se malo začudih tolikoj uljudnosti. Ne mogu da se sjetim koji je to partizan. Domalo prepoznah u njemu Ivana Galića, muža Andje Glibo. Spužević

me pita kao i Barbir, kakvo je stanje. Ja odgovorim njemu kao Barbiru. Pita mene da li tko meni smeta vršenje službe. Odgovorim da meni nitko ništa ne smeta. Onda mi dade propusnicu da mi nitko ne smije smetati vršiti moju svećeničku službu.

Kad sam izišao od njega, pred vratima me čeka skupina lištičkih žena. Pozivaju me na ručak. Tada dođe jedan mladi visoki partizan i reče mi:

– Velečasni, Vi ćete danas s nama ručati.

Lištičke žene kao da jedva dočekaše tu ponudu. On me odvede u stan Kate Penavić, žene Stankove, matere Benkine. Tu jedna partizanka u pantalonama napuni nam tanjure bravetine i pirniča. Meni dođe u pamet da je to

meso od ovaca iz kojih su vadili žive janjce. Malo progongjam po tanjuru i ostavim. Ovaj mladi partizan bio je Ivan Šarić, iz Orovnika.

Iz Lištice se uputim preko Knešpolja u Lj. Dolac. Knešpolje je puno vojske. Meni

se nije nitko javljaо. Poslije toga pričale su žene iz Knešpolja da su neki govorili: Hoćemo li onoga fratra oboriti. Neki oficir među njima nije im to dao.

Okrenem kroz selo Jare. Kad sam bio ispod

Vlahovića ograde, s ulice na polju otvorim vatu na me. Čujem zuku taneta oko ušiju. Ubrzam korake dok nisam zamakao od njihova pogleda. Kad sam došao kući, ispričao sam im što sam doživio na Lištici.

Ručak partizanima

Nekoliko dana iza toga dođe mi neki visoki partizan iz Sinja i traži ručak za njegovih 6 drugova. Pitam ga ima li

uputnicu od seoskoga odbora. On mi odgovori da njemu ne treba uputnica. Nama je naređeno da nikome ništa

ne smijemo dati bez uputnice odbora, odgovorim mu ja. On poče prijetiti. Fra Didak mi namiguje iz ograde da

mu dadnem. Ja sam uporno odbijao. Najposlije sam rekao slugi da mu dadne kruha i desetak jaja. Bio je pijan.

Odvodenje don Ante Romića

Dobili smo obavijest da je po noći odveden don Ante Romić, župnik u Kruševu. Vrlo teško. Fra M. Miloš i ja odlučimo da ne ćemo noćevati u stanu. Ja u sebi odlučim da ću otići u Milićevića mahalu. Tamo su kuće ugusto, ne će me moći neviđeno odvesti. Pred večer pita mene fra Mile gdje mislim

ja otići. Nisam mu smio kazati, jer sam se bojao da će me odati ako njega pronađu prije mene. Znao sam da je previše bojažljiv. Tada dođe k nama učitelj. Sjedi pa sjedi. Noć se približava, a on ne ide. Kao nikada dosada. Sunoča se, a on još sjedi. Kad već jednom ode, već je bio mrak. Po mraku ne smijemo izići.

Fra Mile mi reče da je on mislio otići u Milićevića upravo kamo sam i ja namjeravao. Te večeri ostanemo.

Kad je bilo oko 9 sati, oču se lupanje na vratima. Pomišlji: Eto ih.

- Tko je, viknem.
- Narodna oslobodilačka vojska. Otvaraj!
- Gotovo je, pomislih.

Otvorim vrata kad na vratim don Ante Romić, Nada Bitanga učiteljica, učitelj, bilježnik Vido Krvavac i Franjo Čerkez. Iza onoga straha veselje i pričanje do kasne noći. Kad je čula Nada Bitanga da su odveli don Antu, odmah je otrčala za njim i pustila ga. Tada je ostao don Ante sa mnom mjesec dana.

Kraj rata

Kad je Njemačka kapitulirala, svijet je pitao povratnike jesu li gdje njihove vidjeli. Za koga su

rekli da je viđen u Mariboru, rodbina se je veselila da je živ dočekao svršetak rata. Tko je mogao

slutiti što će se dogoditi u Mariboru.

Tako je to trajalo sve do jeseni. Narod je očekivao

povratak svojih, a njih nema. Zavjeti, uzdisaji, plač ako nešto očuju. Svakidi dan isti prizori.

Zatvor

U jesen na 11. X. 1945. bili su izbori za općinske odbornike. Prvi izbori u novoj upravi. Ja nisam glasovao. Po nesreći Lj. Dolac glasa najslabije u cijeloj Hercegovini, a možda i u državi – ispod 50%. Nasta zaprepaštenje u Mostaru. Pitaju, što je tome uzrok. Doznađu da ni ja nisam glasao. Sve to ode meni na teret.

Na 25. X. oko 9 sati dođe pred crkvu jedna meni nepoznata žena i reče mi zabrinuto da je nekakav izišao na

motoru do Čerkeza. Sigurno ju je netko poslao. Malo iza toga dođe jedan časnik. Pokaza mi papir: Nalog za premetačinu. Premetne dosta površno ured, ormar i moju sobu. Na stolu nađe kodeks i pravilno pročita Codex etc. Veli: Ja znam latinski. Ja sam pravnik. Poslije sam doznao da je to Alečković, musliman iz Trebinja.

Kad je svršio premetačinu, pokaza mi drugi papir: Nalog za hapšenje. Dođu dva vojnika s puškama. Ja

uzmem kaput tivar, tašnu i jednu dekicu. Časnik me upita da li volim ići preko Blata i Žovnica ili na Čule. Ja odaberem preko Čula. Držao sam da je cestom manje opasno nego preko Blata, gdje ima u koritu Lištice vododerine, gdje bi me mogli mirno likvidirati. Kad smo polazili, reče glasno vojnici ma da mi uzmu kaput, deku i tašnu i da velečasni određuje tempo hoda. Iza toga ustavi jednoga vojnika i s njim nešto šapće, dok smo

ja i drugi vojnik pošli. Kad je stigao onaj drugi vojnik, reče mi da mu je ime Ivo i da je iz Gabele. Onaj prvi je bio Nevesinjac. Ja sam odmah poznao po govoru da on nije Ivo nego Jovo. Išli smo ispod Blata do na cestu u Čulama. Po cesti nas sretao svijet, oborio bi glavu i šutke prolazio. Kad smo došli na površ miljkovačkoga groblja, ovaj moj Ivo izosta. Čujem kako repetira pušku. Opali. Ja se popipah po glavi da vidim ima li krvi. Ne osjetih ništa.

– Pogledajte, velečasni, hoću li pogoditi onaj kamen,

reče mi.

Ja sam mislio da će pucati

preko nas i tobоže nehotice pogoditi me. Opali još dva,

tri puta i pridruži se k nama.

Tri djevojke

Tako smo išli niz Kobilovaču do na povir Mikulića kuća. Više one okuke sretnu nas tri djevojke. Kad se susretoše s nama, jedna od njih upita:

Kuda vi vodite fratra?

– Vodimo da ga ubijemo, odgovori moj Ivo.

– Vodite nas mjesto njega, reče djevojka.

– Hoću ... odgovori Ivo.

One sve tri vratiše se da pođu s njima.

On stade začuđen pa ih upita:

– Zar bi dale život za njega?

– Mi smo se vratile.

– Nemojte se djevojke bojati! On će biti nešto saslušan i odmah večeras vratiti se kući.

Ne bojte se za njega nimalo!

Iza toga putem je stalno ponavljao: Ovo nisam nikada doživio. Spremne su dati svoj život za Vas. Nevjerojatno. Ne bi nikome vjerovao da nisam lično doživio. Zar Vas toliko vole? Poznajete li ih?

– Ne poznam, odgovorim.

– Čudno, čudno, stalno je ponavljao.

Kad smo došli do Privorca, ja sam htio da idemo cestom okolo, a oni rekoše da idemo pravo niz dragu u Vukodol. Meni je bilo malo sumnjivo, jer dolje ima rivina gdje me mogu nečujno likvidirati. Ipak pristanem.

U zatvoru

Kroz Mostar sretaju nas ljudi – neki poznati građani nude cigaretu, oni ne brane. Tako me dovedoše u OZN-u kod Fertilijeve radnje. Sjednem umoran, gladan na klupu, oni uniđoše unutra. Nakon izvjesnoga vremena odvedoše me u Čelovinu. Tamo mi uzmu otiske prstiju i generaliže i u noći ubaciše u jednu sobu. U sobi bijaše 5-6 zatvorenika. Rado me primiše. Ustupiše mi mjesto uza zid, što je u zatvoru počasno mjesto. Raspituju odakle i zašto. Bacaju šale na račun zatvora. Ali kako leći? Što prostrijeti i čim se pokriti? Prostrem dekicu, stavim cipele pod tašnu, a pokrijem se tivarom. Mislio sam, lako ću zaspasti, umoran sam. Poliza gamad. Nisam mogao sve do predzoru ni oka stisnuti. Sjutradan nas puste u dvorište. Mi

smo šetali po dvorištu cijeli dan. Uvečer nas prebace u drugu sobu koja je bila malo čistija. Po danu su nam otvarali vrata. Mi smo šetali po dvorištu cijeli dan.

U dvorištu opazim jednu visoku ženu 50-tih godina kako puši cigarete i odbija dimove. Po nošnji vidim da je iz istočne Hercegovine. Pristupi joj druga žena i pita je:

– Strina, zašto tebe zatvriše?

– Meni vele da ja hranim šumljake. Ja sam njima rekla: Dokle god ja čujem da su moja djeca živa, ja ću njih hraniti. Eto ti puška, eno mu puška, eto ti šuma, eno mu šuma, pa se vi ganjajte kako znate, a ja ću svoju djecu hraniti dok čujem da su mi živi. Zato su me zatvorili.

Jedamput nas skupe u

sobu i poredaju. Dode Todo Kurtović, tadašnji šef mstarske OZN-e. Pita svakoga zašto je u zatvoru. Kada dođe do mene reče: Ovo je naš poznati prijatelj iz Lj. Doca. Iza toga nas rasporediše po zatvoru. Mene zapade soba na III. spratu br. 37 samica. Nije mi bilo krivo što je samica. Mislio sam da će biti manje gamadi. Kad tamo sve lize: stjenica i uš. Tu sam ostao mjesec dana. Iza moje sobe bila je soba za ženske.

U njoj je bilo desetak ženskih, među njima gđa Daniča Turkalj, Vegine i Raičeve iz Čapljine, neke iz Kruševa i dr. Kad bi stražari otvorili njihovu sobu, jedne bi zabavljale stražara a druge bi došle meni na vrata i sokolile me: Nemojte se bojati! Nemojte ništa priznavati! Oni ne znaju ništa.

– Jeste li vi priznale, pitam ja njih.

– Jesmo nešto, a nismo ni deseti dio, odgovore.

U toj sobi sam ostao mjesec dana. Nitko me nije ništa pitao. Iz te sobe prebace me u II. sprat sobe br. 12. Soba je velika, zračna, okrenuta prema zapadu. Ugledam sunce prvi put nakon mjesec dana. Iz te me sobe prebace u sobu do smrtnjaka. Jedamput čujem razgovor pred vratima sobe u noći.

Netko pita stražara:

– Tko je u toj sobi?

– Nekakav fratar. Meni se čini da je bolestan. Najviše leži.

– Noćas će ga đavo odnijeti, kakav je da je, odgovara onaj.

Možete shvatiti spavanje te noći. Samo čekanje kad će ključ u vrata.

Prebacivanje na stanicu

2. dan pozovu me oko devet sati noći. Spremi se! Pokupim svoje rutežine i izidem u dvorište. Na dvorištu čeka upaljena marica.

Oni se vrzaju oko nje i nešto šapču. Najednom povika: Ulazi! Ja uniđem u mračni auto na kome stoje 4 stražara s parabelama. Unutra u

mraku netko mi pruži ruku i prestavi se: Ja sam Babić, ustaški zastavnik. Noć, marica sa stražarima, što sam mogao drugo očekivati nego

u Neretvu. Pođe auto i za kratko vrijeme stade. Mislio sam da će nas izbaciti kraj Bajgorića dućana u Šantićevoj ulici i odatle sokakom

više hotela Bristol u Neretvu. Kada izidosmo iz auta, ugledah u mraku stanicu. Iskrcajmo nas je pred Fertilijevom radnjom. Odatile nas odvede došće u zatvor pod sadašnjim restaurantom. Babića strpaše u mračaru s vodom do zahoda, a mene s druge strane do zahoda. Zahod je između nas. U mojoj sobi je pod nov. Prozor 80 x 20 gleda u dvorište. Od vlage je neproziran. S tri strane zida kapi voda. Mislio sam da ne ću osvanuti u tolikoj vlagi. Legnem nasred sobe, pokrijem glavu tivrom, što nisam bio običajan, da parom sušim vlažni zrak. Stražar je pred vratima. Domaćo očuh kako netko dubokim glasom upita stražara:

- Tko je u toj sobi?
 - Nekakav fratar, odgovori stražar.
 - Koji fratar?
 - Ne znam.
 - Otvori!
- Uniđe nekakav oficir.

Visok, crn, koliko sam mogao u mraku vidjeti. Upita me: Koji ste Vi? Ja mu odgovorim. Zašto ste ovdje? Ne znam. Kako ne znate? Koliko ste u zatvoru? 42 dana. Zar Vas nisu zvali na ispit? Nitko ništa. Ne bojte se. Ja ću reći da Vas ispitaju i puste kući.

Poslije sam doznao da je to bio Dejan, Srbin iz Domanovića. Tu sam ostao 8 dana. Zatvorenici iz drugih soba dolazeći na zahod javljali bi se meni. Najviše učiteljica Ivka Musa i Jozo Begić. Jedamput mi se javi don Mitar Papac. Pita me jesam li saslušan. Ne, odgovorim. Ja sam saslušan, ja mislim brzo kući. Nemoj se bojati. I tebe će sigurno brzo saslušati. Sjutradan očujem kako zovu Mitar Papac. Pomislih, ode Mitar kući. Poslije se raspiyah. Ne kući, nego u sjeverni logor pred sud, gdje uhvati 8 godina zatvora.

FRA VENCEL KOSIR I MLADOMISNIK FRA BONO KRNDELJ U BLIZANCIMA 29. KOLOVOZA 1962.

Ispit

Osmi dan u toj samici dođe Todo Kurtović, šef zatvora.

- Zar ste Vi još tu? Ja sam mislio da ste Vi davno otišli.
- Kako ću otići kad su vrata zatvorena, odgovorim. Ja nisam ni saslušan.
- Jeste, jeste, samo Vi niste

htjeli odgovarati.

- Mene nije nitko ništa pitao.

Ode Todo. Kratko vrijeme iza toga čujem kako kurir zove moje ime. Dođe do vrata i reče: Na saslušanje. Kad ja očuh saslušanje,

zaveselih se kao da sam pušten. Odvede me na sprat u jednu sobu u kojoj nađem jednoga mladoga oficira i pisaricu. Oficir drži u ruci papir i na njemu ispisano desetak reda. Pomislih, tu nema ništa.

– Vi ste doktor. Nemojte me potcjenvljivati. I ja sam pravnik, Hrvat kao i Vi.

– Ja volim razgovarati sa školanim ljudima, odgovorim.

Bio je ustvari Fazlagić, musliman iz Čapljine.

Pitanja:

- Vi ste čitali pastirsko pismo?
- Vi ste komentirali to pismo?
- Vi ste dali neki uvod?
- Vi ste na koncu dali komentar?
- Vi ste neke rečenice u sredini tumačili?
- Mi imamo svjedoke.
- Kakav stav zauzimljete prema past. pismu.

Odgovori:

Da.	
Ne.	
Ne.	
Ne.	
Ne.	
Ne znam, tko su Vaši svjedoci. Moj je svjedok cijeli puk. Ja sam pročitao pismo od početka do kraja bez ikakva komentara.	
Ne razumijem pitanje.	

- Osuđujete li pismo?
- Ako osudite pismo, bit ćeće pušteni kući.
Ako ne osudite, ja ne znam što će biti s Vama.
- Dobro, gore po Vas. Što Vi znate o križarima?
- Što opširnije.

On gleda začuđeno u me pa reče:

- Što će meni to? Što znate o križarima?
- Dobro. Pričajte!
- kret.
- On gleda začuđeno pa će:
- Što će meni to bogati. Što znate o današnjim križarima.
- Oni u šumi.
- Nemoj to pisati, reče pisarici. To sam i htio, pomislih u sebi. Puni pogodak.
- Što znate o šumljacima?
- Jeste li im davali pomoć?
- Kakav je Vaš odnos prema NOP-u.
- Jeste li pomagali NOP?
- Potpišite!

Potpisem. Onda me odvedu u zajedničku sobu, veličine 3 x 4. Tu nađem Janoša Majića i još dva mladića iz Vitine, Tonču Knezovića i nekoliko četnika. Četnici od Trebinja pitaju odmah jeste li radi past. Pisma.

Kada se je soba napunila, dođe komandant straže Kisa i prozove sve osim mene i još dvojice: Stojana Jonlige

iz Nevesinja i nekoga Raše iz Studenaca. Njih odvedu u sjeverni logor na suđenje. Opet je trpalо u tu sobu do jedno 40. Opet ih prozove sve osim nas trojice. Kisi kao da je krivo što nema mene pa čita iznova. Mene nema. Jonlija veli: Večeras ćemo mi kući.

Nekoliko dana iza toga jedan stražar neki Meho od

- Ne. Biskupi su izdali pismo i oni su ga potpisali. Nama su naredili da ga pročitamo. Mi smo ga pročitali.
- Neka bude, što hoće, ja sam Vam rekao svoj stav. Ja sam odlučio da će o ovoj stvari glumiti, jer mi je prije zatvora rekao jedan čovjek da mi je poslano pismo iz šume koje ja nisam primio. Držao sam da je u njihovim rukama. Hoću li pričati ukratko ili opširno. Početkom ovoga stoljeća došao je za biskupa na Krku dr. Mahnić. On je pokušao organizirati katoličku mladež.

Rekli ste mi da pričam opširno. To skupljanje mladeži i katoličke inteligencije nazove se katolički po- Iza Prvoga rata sveučilišna mladež se podijeli na križare i domagojce.

Kakvi danas križari?
To su šumljaci, nisu križari.

Znam da ih ima.
Ne.
Ne razumijem.
Ne.

Domanovića, od nahlade ogluhnuo, zove na vas glas moje ime. Pitam ga:

– Molim Te, Meho, znaš li kamo će?

– Kući, samo nemoj nikome kazivati, galami Meho da čuju sve sobe. Uzmem stvari i odem na sprat. Sa mnom je Raše. Gore nađemo jednu baku i jednu djevojku iz Lise. Puste nas svih četvoro. To je

bilo 23. XII. 1945. Odmah odem u Lj. Dolac. Zamolim fra M. Miloša da rekne misu na Božić i Stjepandan, a ja odem na Uzariće i tamo reknem misu na Stjepandan.

Vrijeme od Božića do svibnja prođe u iščekivanju povratnika. Iz dana u dan sve više razočaranje, nema ni onih koji su viđeni u Mariboru, u Požegi, Brodu i dr.

Premještaj na Široki Brijeg

U svibnju 1946. premješten sam na Široki Brijeg. Na Brijegu desolati desolationis. U crkvi kapi krvi na svakom mjestu. Nema zdrava prozora. Sa sjeverne strane oltara prvi prozor do lađe izbačen sasvim s direcima. Puni sanduci istraganih komada od misnoga odijela, paramenata. Jedan sanduk čaša i stalaka

od kaleža. Na samostanu krov prokišnjava. Što sada? Treba najprije početi s crkvom.

Napišemo gđi Marinković u Zagreb da nam pošalje svoga stručnjaka, da vidi koji se prozori mogu ovdje popraviti i koje treba slati u Zagreb. Gđa nam pošalje g. Premmla. Pogodim s limarskim poduzećem iz Lištice

da nam pokrpe krov na crkvi. Komade kaleža pošaljemo u Zagreb zlataru da ih sastavi i pozlati. Komade crkvenoga odijela pošaljemo u Bijelo Polje časnima da od njih sastave koju paramentu. Tako dobijemo 14 kaleža i veći broj paramena-ta raznih boja. Svjet je kupovao od partizana komade paramenata i donosio ih nama u crkvu. Tako sam i ja u Lj. Docu skupio punu vreću komada crkvenoga odijela. Samostan smo krpili iz dana u dan da nam manje prokišnjava. Od naroda niti smo što pitali niti nam je trebalo. Obrađivali smo zemljiste i od toga živjeli. Materijalno nismo oskudjevali.

Progonstvo u Mostar

Na 12. I. 1947. dođoše nekakvi oficiri i zamoliše me da im pokažem prostorije samostana. Ja sam ih vodio od sobe do sobe i kad sam došao do zadnje sobe u prizemlju kod crkve netko me zovnu da me čekaju oficiri UDB-e u zbornici. Tamo nađoh Matu Markotića i Ratka Miloševića.

Rekoše mi da pozovem sve fratre. Kad su se fratri skupili, Mate Markotić poče:

– Mi smo odlučili da likvidiramo škripare na ovome terenu. Vi ćete nam pomagati.

– Kako možemo mi pomagati, upitah ja.

– Ići ćete s nama na konferencije po selima i nagovarati narod da se digne, da pohvatamo škripare.

– Mi ne možemo to, odgovorih ja. To nije naš posao. To je i opasno za nas. U našoj službi mi moramo ići po terenu. Oni nas mogu dočekati.

– Mi ćemo Vam dati stražu da Vas prati, ako se bojite.

– Ne možemo mi sa stražom opremati bolesnike.

– Onda ćemo Vas preseliti odavle.

– Kamo?

– Kamo god hoćete, samo ne možete ostati na ovome terenu. U roku 24 sata morate napustiti ovaj teren. Ako koji drugi od vas hoće s nama surađivati, neka ostane.

Neki počeše nešto šaptati. Mi se zgledasmo i oni ušutisće.

– Dajte nam rok bar 48 sati da se možemo spremiti.

– Ni sata više. Sjutra u 12

sati da ste napustili samostan.

– Možemo li išta ponijeti sa sobom?

– Ponesite što god hoćete. Ustanu i odu.

Mi poručimo ljudima, koji su imali kola, da nam pomoći pretjerati stvari. Ljudi se odazovu. S plaćem su pitali što mogu pomoći. Natovarimo nešto hrane i pića i na 13. I. 1947. u 12 sati fra Marijan i ja zadnji napustimo samostan. Mislio sam u sebi: Ovo je zadnja fratarska noga koja napušta ovaj samostan. Kako to zapade mene?!

Ljudi plaču otvoreno. Jedna žena ispod banke sjela nasred ceste i punim glasom nariče kao da je sve svoje pokopala. Ljudi i žene nadali se ispod Kitića kuća i glasno plaču. Kad smo prolazili kroz Lišticu, ljudi pružaju ruku i okreću glavu, da im se ne vide suze. Išli smo pješke do u Knešpolje. U Glavine puna gostiona ljudi. Šute. Mi ih pozdravismo. Oni odzdrave i opet šutnja. Netko donese pred nas litar vina, niti mi niti tko od njih pije. Svi samo šute. Tada nam rekoše da nekakav kamion ide u Mostar. Mi sjednemo i odemo.

U Mostaru smo ostali 2 mjeseca. Lišićani, Trnjani i Lišani dolazili bi nedjeljom kamionima u Mostar na misu. Drugi su išli u Lj. Dolac ili u Rasno. Na svakoj konferenciji narod je vapio: Vratite nam fratre! Kao uvjet za svaku akciju tražili su povratak frataru.

Nakon dva mjeseca dođe mi jedan oficir pred večer i reče mi da me zove komandant na Lišticu, da vidimo račune. Ja mu odgovorim da mi je neugodno pod noć ići. Komandant ima auto, njemu je lakše ovamo se izvesti. Oficir ode i domalo doveze se komandant i s njime komesar, neki Crnogorac. Sastanemo se u kavani

bašču i pita me jesam li ja gvardijan sa Širokoga Brijega. Da, odgovorim.

– Zove Vas drug Markotić u UDB-u. Kad sam došao tamo, Markotić mi uz izvijenje reče da se možemo vratiti na Brijeg.

Fra Marijan i ja vratimo se autom na Brijeg. Kad sam došao pred ured jedan vojnik viknu snažnim glasom: Stoj! Prepadoh se i stadoh.

Iz primaće sobe poviri oficir i ukori vojnika: Što vičeš, bleso?

– Što želite, velečasni?

– Mi smo došli natrag u samostan.

– Tko vas je poslao?

– UDB-a.

– Imate li pismeno naredjenje?

– Nemamo. Nama su reklidala da će vas telefonom obavijestiti.

– Mi nismo obavješteni. Snađite se gdjegdje za stan, dok mi iselimo.

Mi se smjestimo u bankinu kući. Reknem Božidaru Martincu da danas na podne zazvoni malo dulje. Zvona nisu zvonila, dok smo mi bili odsutni. Kad su zvona zazvonila, ljudi su se u polju grlili od veselja. To im je bio znak da su se fratri vratili.

Nakon 5-6 dana dođe mi jedan oficir pred večer i reče mi da me zove komandant na Lišticu, da vidimo račune. Ja mu odgovorim da mi je neugodno pod noć ići. Komandant ima auto, njemu je lakše ovamo se izvesti. Oficir ode i domalo doveze se komandant i s njime komesar, neki Crnogorac. Sastanemo se u kavani

Ive Penavić. Komandant mi reče da je došao da vidi s nama račun za boravak vojske u samostanu. Tada nastavi komesar:

– Mi smo našli veću kolicišnu baruta, zakopanu u podrumu samostana. To ste vi zakopali, da dignete samostan u zrak kada se u nj useli vojska.

Ja mu odgovorim da ja nisam znao za taj barut. Možda je to barut još iz vremena kada se je gradila crkva. Poznato je pravilo da se barut ne smije držati na otvorenom, da se ne bi nepažnjom upadio. Uostalom ja mislim da taj barut ne može uopće gorjeti. Vidio sam jedan komad toga baruta. Prozreo sam njegovu nakanu, da s pomoću baruta lakše sredi račun.

– Pustimo sada barut. Što ćemo mi s računom? Vojska je potrošila više nego smo ugovorili. Uzimali smo vina, rakije i kupusa više od ugovorene mjere. Vojska nema para da plati, reče komandant.

– Kada nema para, onda je račun gotov, odgovorim ja.

Onda nastavi komandant:

– Mi smo se uvjerili ovdje na licu mjesta da je narod uz vas. Narod vas duboko cijeni i poštuje. Nisu nam dopuštali da išta rečemo protiv vas. Nismo ovo očekivali. Mi nismo nigdje vidjeli ovakve privrženosti naroda svome svećenstvu. Vi možete na ovaj narod djelovati kako god hoćete.

– Možemo u moralnim i vjerskim stvarima, ali u političkim stvarima oni imaju

svoju misao, ne slušaju nas. To je pokazala nedavna povijest kad je svećenstvo bilo

u velikoj većini za jednu stranku, a narod za drugu. Mislio sam na Pučku i

Radićevu stranku. Pozdravimo se i rastanemo. Iza toga neko vrijeme bili smo

pošteđeni od premetačina i smetnja. Samostan smo očistili i uselili.

Poziv na UDB-u

Jedne večeri u srpnju u sumrak dođe jedan vojnik i dade mi poziv na UDB-u. Zamolim ga da idemo skupa. On odgovori: Idite sami. Tako je naređenje. Noć. Mrtva straža. Sumnjičivo i opasno. Nisam se htio ni presvlačiti niti mijenjati sandale, koje su bile vrlo slabe, nego odmah pođem. Kad su to čuli fra Smiljan Zvonar i fra Ljudevit Rupčić, ponude se da me prate. Ja ih odbijem.

– Ako se ja moram izlagati, zašto morate vi?

Oni obojica uporno rekuše:

– Ne ćemo dopustiti da idete sami.

– Kada hoćete, vi podite, ali zašto se izlažete kad ne morate?

– Mi hoćemo, odgovoreni.

– Onda ćemo ići cestom, a ne ćemo grabovinom, odgovorim.

Mi podemo cestom. Kad smo prolazili kroz Lišticu, Lištičani šapatom pitaju kamo će fratri u ovo doba. Došli smo u bivšu kuću čč. ss., gdje je tada bila UDB-a i sjeli na klupu pred vratima. Pred kućom je upaljen auto. Samo ga pali i gasi. Udbini

oficiri ulaze i izlaze, nešto došaptavaju. Nama nitko ni dobar veče. Ja rekoh fra Smiljanu:

– Onaj auto je za mene. Daj Ti meni odrješenje.

Fra Smiljan to i učini. Nakon 10 minuta čekanja javi nam se Ratko Milošević:

– A Vi ste tu! Što će Vam ova dvojica?

– Pošli su sa mnom, da ne budem sam.

– Vi se bojite za svoga gvardijana. Ne trebate se bojati. Idite vi u Penavića, mi ćemo vam ga tamo dovesti čitava, zdrava.

Oni se dignu i odu.

– Nema ovde svjetla. Poči ćemo gore u školu, reče Ratko.

Ovdje je Zvonko Smoljan. Neka Vam on popravi svjetlo. Ja sam pomislio da me je radi svjetla zvao, jer je tada elektrana bila pod našom upravom.

– Hajdemo mi gore u školu, reče opet Ratko.

Ja podem za njim, spotaknem se i pukne mi kajš od sandale. Slegnem se da ga pritegnem. Vidim da se je prekinuo. Onako tapajući ja idem za njim. Stignemo u školu. Čekam što će biti. Kad smo sjeli, upita me:

Pitanja:

- Kakvu je štetu učinila vama vojska, kad je bila u samostanu?
- Bez obzira na to, recite mi sve što je vojska uradila.
- Recite Vi sve po redu, kakvu je štetu počinila vojska?
- Što još?
- Što je s knjigama?
- Kakve su to bile knjige?
- Što još?
- Ima još. Što je s maticama?
- Znam ja što su matici. I ja sam učio za popa.

Taj naš razgovor otkuca na mašinu i zamoli me da potpišem. Ja s rukom u džep, nema naočala.

– Sigurno sam ih izgubio na putu od UDB-e, reknem. On zovne vojnika i reče mu: – Idi putem do naše kuće. Ako nađeš naočale velečasnoga, donesi ih odmah. Ako ih ne nađeš večeras, onda ujutro rano potraži ih i odnesi u

Odgovori:

Što je bilo, bilo. Pri polasku mi smo vidjeli račun.

Ja opet ponovim isto.

Uzeli nešto vina, rakije, žita i kupusa, ali smo mi vidjeli račun. Ništa više.

Da. Spalili su oko 3.000 knjiga. To su bile profesorske stručne knjige većinom na stranim jezicima. Ništa više.

Da. Spalili su i matici.

samostan. Tada sam i razumio da bih se mogao vratiti u samostan.

Onda je on predamnom pročitao zapisnik i ja ga potpisao? On me opomene:

– Ne potpisuj nikada nikakav zapisnik što ga prije ne pročitaš i svaku riječ odvagneš. Potpis stavim neposredno ispod teksta. Iza toga podje sa mnom do Penavića, gdje

nađemo onu dvojicu.

– Evo Vam gvardijana. Kako sam obećao, tako sam i izvršio.

Mi se dignemo i podemo. Već 10 sati noći. Lištičani na prozorima čekaju što će biti s nama. Kada nas ugledaše, prigušenim glasom govore nam:

– Nemojte ići sami. Mrtva je straža. Naći ćemo auto.

– Gdje ćete naći auto u ovo doba?

– Pričekajte, mi ćemo naći.

Ika Kuljić izide bos iz kuće i domalo dođe s autom Andelka Cigića. Sjednemo u auto i zdravi se vratimo u samostan.

Kad smo mi polazili u Mostar, ja sam zovnuo predsjednika i tajnika odbora i predao im ključeve od ureda i napomenuo da dobro čuvaju maticice. Vojska im oduzela ključeve i spalila maticice.

Upad u samostan u ponoći

Jedne noći oko ponoći probudi me jako lupanje na vratima samostana. Ustanem i javim se:

- Tko zove?
- Narodna oslobodilačka vojska, odgovara jakim glasom.
- Što želite?
- Otvorite!
- Ne znam tko ste. Tada je bila mrtva straža.

– Narodna oslobodilačka vojska, odgovara s jakim drmanjem vrata.

- Imate li znak da ste narodna oslobodilačka vojska?
- Znak je maršal Tito. Evo vidite da mi možemo otvoriti vrata.

Sve to jače drmaju vratima.

- Otvarajte!
- Molim da pričekate, da donesem ključ. Ključ je bio

tu. Ja odem da probudim fratre, da se dogovorimo što ćemo. Kad su ustali fratri, upitam ih što ćemo? Provalit će lma privornica, ali oni mogu razbiti vrata. Odlučimo otvoriti pa u ruke Božje. Ja otvorim vrata, kad dvojica s uperenim parabelama upadoše unutra. Mislio sam: Ovo je kraj.

– Zašto vam gori svjetlo u

jednoj sobi?

– Imamo bolesnika, odgovorim.

– Da vidimo.

Odvedem ih u sobu fra Zlatka Čorića. Fra Zlatko leži budan s temperaturom. Pogledaše ga. Onda jedan od njih Rus pomilova ga po bradi:

– Jadna sirota, jadna sirota. Odoše.

Pljačka samostana

Od tada pa do pri kraju 1948. osim stalnih napada na konferencijama i po novinama nisu nas jače uzne-mirivali. U prosincu 1948. dođu u samostan Jozo Petric iz Posušja, Ivan Milićević Unga i neki Ilija Zečar, Srbin od Trebinja s nalogom o

premetačini. Tada zaplijene više od 40 kubika suhe, lučeve daske petice, veliki kazan za pranje veša, nekoliko postelja, veliki zidni sat koji je bio u samostanu više od 50 godina. Fra Marijan Zubac kao vikar išao je s njima. Kad su uzimali kazan, fra

Marijan se usprotivio i rekao kazan treba nama. Oni mu odgovore:

- Mi smo narodna vlast.
- Vi ste narodna propast, odgovori im fra Marijan.

Poslije toga na 16. XII. zatvore fra Marijana i osude ga godinu i po zatvora. S njima

su poslani i neki špijuni, da paze kako ćemo mi reagirati na njihov postupak. Čuo sam da su odmah pitali kako se držao gvardijan.

– Na njemu se ne može poznati ili mu ih daješ ili oduzimleš, navodno da su odgovorili.

Tri godine zatvora

Na 29. XII. 1948. jave mi da me zove telefon u odborbanku. Odem dolje. Predsjednik mi uruči optužnicu i poziv na sud u 11 sati. Ja uzmem optužnicu i podem odmah na Lišticu. U судu nađem Petra Pavkovića, suca predsjednika i porotnike: Danu Pavkovića i Ferdu Oreča. Ja nisam mogao putem ni pročitati optužnicu do kraja.

Tu mi pročitaju optužnicu po kojoj sam ja kriv što nisam prijavio dasku. Ja im odgovorim da ja nisam bio gvardijan 1945. Ako se je daska moralu prijaviti, to je učinio ondašnji gvardijan. Daska je kupljena da se izmijeni pod u samostanu koji je sav truo, da noge kroza nj propadaju. Zovnu Božu Redžića i pitaju ga:

– Otkada je fra Vencel gvardijan?

- Odavna, odgovara Bože.
- Je li bio gvardijan 1945?
- Jest i prije.

Mene pošalju van i domalo zovnu. Kad sam unišao, pročitaju mi osudu:

Tri godine strogoga zatvora.

- Hoćeš li se žaliti?, pitaju.
- Zar vi to ozbiljno shvaćate?, upitam ih. Što nego se žaliti.

Odem k advokatu Juri Jerkoviću u Mostar da mi sastavi žalbu. Žalbi priložim svjedočanstvo provincijalovo da sam ja došao za gvardijana g. 1946. Zato ja nisam htio reagirati na svjedočanstvo Bože Redžića da sam ja gvardijan davno prije 1945. Što više laže, lakše je pobiti.

Sud u Mostaru poništi

osudu i zakaže novu raspravu. Odem opet u Mostar k Juri Jerkoviću da mi bude branitelj na ponovnom suđenju. Jerković mi odgovori da nerado ide na Široki Brijeg, jer tamo ne vrijede nikakvi zakoni. Ako se nitko drugi ne primi, on će ipak doći.

Tada mi rekoše da ima u Imotskom advokat isto Jerković, koji brani slobodno na судu. Odem u Posušje. Iz Posušja pješke s fra Krešom Jukićem u Imotski. Nađemo advokata Jerkovića i zamolim ga da mi bude branitelj. On obeća.

– Budite mirni. Ja ču doći, samo mi nađite auto, jer u Imotskom nema taksi.

– Doktore, da Vi nemate taj dan možda drugu parnicu?

– Da ih imam deset, ja ču ih ostaviti, a Vama ču doći. Vi ne čete za to ni dana u zatvor.

– Vi mene previše sokolite, a meni su tri godine za vratom.

– Znam ja kakvi su oni tamo. Ako Vas osude, ja ču otici u Beograd k vrhovnom sucu g. Hrnčeviću i ja ču to poništiti.

Fra Krešo i ja oprostimo se i vratimo se pješke u Posušje.

Rasprava je zakazana negdje u veljači 1949. Predsjednik suda je isti: Petar Pavković, a porotnici su sada Milan Sudar i Boškin Ćavar-Vadić

Nakon pročitane optužnice advokat Jerković reče njima:

– Nije bilo nikakvo

naređenje da se takve stvari moraju prijaviti. Ako mi donesete takvo naređenje, ja ћu svoju glavu dati. Koja kuća nema koju dasku ili cijelu za popravak svoje kuće. Oni ostaše uporni pri svome. Onda Jerković izazove javnoga tužitelja, malo zatim i predsjednika. Unutra ostaše porotnici, ja i moja pratnja: fra Zlatko Sivrić, fra Smiljan Zvonar i Mirko Ivkić. Mirko reče porotnicima:

– Što ste se skupili? Vi

imate pravo glasa kao i predsjednik. Kako vi odlučite, onako ћe biti. I ja sam neki porotnik.

Uniđe advokat s onom dvojicom i počne diktirati, a tužitelj piše. Mijenja se paragraf optužbe ne po tome čl. nego po čl. tome i tome itd.

Rezultat: Gvardijan se oslobođa, a kazni se samostan kao moralna osoba s 10.000 dinara. To je učinjeno da se može daska zaplijeniti.

Kad smo izlazili, svijet čeka pred sudnicom i upiljio oči u me, da mi iz lica pročita kakav je rezultat.

– Smije se, dobro je, čuje se šapat. I narod se počne smijati.

Iza toga neko vrijeme nismo imali kakvih težih slučajeva. Napadi na konferencijama nisu jenjavali. Narod se već na to privikao pa se nije toliko ni obazirao. Narod se malo oslobođio pa počeo reagirati. Tako

jednom držao je konferenciju u Turčinovićima neki Sutton, vođa omladine. Na konferenciji je rekao da je glavni krivac što se omladina ne odzivlje na pruge, gvardijan. On da je govorio da djevojke ne smiju ići u radne brigade, jer će se pokvariti. Na to ustane Dinik Kožul i snažnim glasom rekne:

– Nije istina. Ja sam s gvardijanom svake nedjelje, što meni nije rekao.

Zatvor biskupa i frata

Jednoga dana dođe iz Mostara električar Zvonko Smoljan. Preplašeno počne pričati: U Mostaru vojska opkolila biskupiju i samostan. Ne daju nikome unutra. Po cesti vidi se svukuda vojske. Pitamo se što je to.

Sjutradan stigoše vijesti:

Zatvoren biskup, zatvoreni ti i ti fratri.

Mi sada očekujemo svaki čas kad će doći po nas. Bio sam pred samostanom kad ugledah preko nasipa šefa UDB-e Draškovića s jednim milicionerom. Ja, siguran da idu po mene, uletim u

samostan i reknem fra Tadiji Beljanu gdje se nalaze samostanske stvari. Vratim se i na vratima susretnom njih dvojicu.

– Zdravo, gvardijane.

– Zdravo šefe, odgovorim.

– Evo došli smo po Te.

– Evo mene.

Idući hodnikom upita hoće li biti čašica rakije. Taj upit uli mi malo nadu da nisu možda došli po me. Kad smo sjeli, pita me koga imaš u kući. Kad sam mu izbrojio sve, reče mi: Trebamo č. s. Berislavu. Posla milicionera da je dovede.

Optužba sekretara Ante Vrdoljaka – Šale

Koncem 1951. opet se pojača kampanja protiv fratra, osobito protiv mene. To je došlo do ušiju i fra Bone Ostojića, predsjednika Udrženja kat. svećenika. Jednoga dana dođu fra Bono, provincijal fra Mile Leko, tajnik fra Ferdo Vlašić u komitet u Lišticu da pitaju razjašnjenje, zašto se toliko napadaju fratri. Sekretar komiteta Ante Vrdoljak – Šale odgovori im da je tomu svemu kriv gvardijan sa svojim držanjem. Oni ga pozovu na Brijeg na suočenje sa mnjom. Pozovu nas sve u zbornicu i tu Vrdoljak iznese optužbe protiv mene:

1. Da sam odbio sprovod jednome omladincu koji je bio u partiji.

2. Na Uzarićima je bila

svadba samo civilno vjenčanih i te je noći izgorjela štala mladoženje. Tu su bili moji prsti.

3. U Jarama Mate Primočiću došao je na konferenciju i pozdravio prisutne s Hvaljen Isus te onda rekao da svima ... mater koji u to ne vjeruju. Konferenciju je držao predsjednik Marko Šoljić.

4. Da sam čitajući govor Titin rekao: Ovako ne bi govorio ni neuki seljak.

5. 6 sličnih do 12 optužaba.

Za zadnje tri optužbe reče da ih je pridonio fra Damjan Rozić. Fra Damjan nije bio tu prisutan.

Na svršetku je rekao da ostali stoje pod mojim uplivom. S njima bi se dalo raditi,

a sa mnjom nikako.

Na te optužbe ja počnem odgovarati.

1. Mi ne smijemo ići na sprovod onome koji je odbio sakramente. To je po našim propisima. Tu mi dadne podršku i fra Bono. Oko ovoga mladića je bio nesporazum. Kad su mi rekli da je umro nenadno, ja sam poslao svećenika na sprovod.

2. S paležom kuće na Uzarićima ja nemam nikakve veze. To su učinili oni među sobom. Kad su na piru čuli da nisu vjenčani, svatovi su se razišli s psovkom i gradnjom nevjeste nazivajući je pogrđnim imenima.

3. Jare nisu od ove župe. Prema tome ja nemam nikakva upliva na ljude toga sela.

4. Ja se ne sjećam da sam stavljao kakve primjedbe na govor Tita.

Na ručak dođe i fra Damjan Rozić. Poslije ručka u zbornici ustade fra Damjan i upita Vrdoljaka:

– Što ste Vi govorili o meni? Zakune se da on nije ništa rekao protiv mene. Tada se Vrdoljak ustane i otiđe.

Pojača se kampanja protiv mene. Da sam smetao osnivanje zadruga. Da sam odvraćao pionire dajući im darove. Jednome ministranu sam dao malo oraha, smokava i čarape.

Tada me Bosanci pozovu za vizitatora i tako se ukloним s ovoga terena, a možda tako izbjegnem i zatvor.

Otkup i porez

Otkup poljoprivrednih dobara vršen je i od svijeta i od nas. Jedne godine odrede nam 500 kg mesa, 15 kvintala krumpira i 55 kvintala grožđa. Naplata za to nije mogla platiti trgače i pregon. Stočni fond nismo smjeli smanjivati. Stoga sam otisao u Duvno na pazar i tamo kupio vola i predao im ga. Bilo je i smiješno na pazaru. Svatko probire debele volove

i krave, a ja tražim krupnoga, mršavijega, jer je mršavi jeftiniji. Mnogi su me možda i sažalijevali ne znajući za što ja kupujem. Kupim relativno jeftino jednoga bilonju, koji je potegao 600 kg i predam ga njima. Kada sam im ga predao, neki njihovi trijezniji rekli su da to nije po zakonu, da se kupuje i njima predaje.

Porez se povećavao iz

godine u godinu. U 1951. dosegne 250.000 din, kada se je mladi konj mogao kupiti za 30.000 din. Uputim se u Sarajevo gdje s fra Bonom Ostojićem odem ministru Hasanu Brkiću, koji je tada bio ministar financija. Brkić me lijepo primi i rekne mi da će on to urediti. Kad sam ga zamolio štogod napismeno, odgovori mi:

– Niste Vi badava došli u

Sarajevo. Moj će čovjek stići prije Vas u Šir. Brijeg. Mene su radi hrvatstva u staroj Jugoslaviji izbacili iz gimnazije.

Ja se vratim u nedoumici. Kada dođoh na Lišticu, izide preda me jedan musliman i pita me jesam li ja gvardijan. Kad mu potvrdih, reče mi:

– Velečasni, mi ćemo to urediti. Od 250 skine na 70 tisuća.

Oduzimanje radia

Jedne večeri ja sam oko 9 sati slušao London na radiu, kad mi dođe sluga Marko Kožul i reče: Zove

vas UDB-a. Noć. UDB-a. Siđem, kad ugledam Lepavu i još jednoga.

– Imate li vi radio?

– Imamo.

– Mi ćemo ga uzeti.

Kad su došli po njega, pitaju je li ispravan. Ja ga

otvorim, kad još London govori. Brže bolje ga prebacim, razmontiram i predam.

Prodaja konja

Drugi put isto oko 9 sati uvečer netko tuče na vratima. Javi se šef UDB-e Drašković. Opet noć. UDB-a. Otvorim. Uniđu Drašković i učiteljica

Brana Golub.

– Čuli smo da imate konja za prodaju. Imam, odgovorim bojeći se da to nije kakva kušnja, jer se je tada

kažnjavalo nabijanje cijena. Ja im reknem koliko sam platio konja. Držao sam ga polu godine. Prema tome neka sam odrede cijenu.

Dadne mi 2 tisuće više, nego sam ja platio.

Premještajem u Čerin došao je kraj patnjama na Šir. Brijegu.

Čerin

Na Čerin sam došao u lipnju 1952. godine. Iz početka je išlo bez poteškoća. Jedamput dodoše predsjednik i tajnik odbora k crkvi. Pitaju mene zašto ne pravim zvonik. Odgovorim da nemam dozvole.

– Napravite molbu, mi ćemo Vam dati dozvolu. Kud će ljepeš, pomislih u sebi.

Inicijativa polazi od njih. Odmah sjutradan ja pravim molbu i odnesem je u odbor. Čekam na rješenje,

rješenja nema. Odem u odbor i pitam što je s molbom.

– Molim Vas otidite na unutrašnji u Mostaru, oni izdaju rješenja.

Ja odem na unutrašnji. Rekoše mi da pričekam, jer nema šefa. Čekao sam 2 do 3 sata. Tada mi rekoše da će poslati rješenje poštom. Nakon nekoliko dana mjesto rješenja izide Lovro Kovačević i održa konferenciju na kojoj je cijelo vrijeme govorio protiv fratara tako bjesomučno da je zapjenio.

Molio je slušatelje da mu oproste, jer da ne može mirno govoriti kada o fratrima govoriti.

– Hoće praviti zvonik. Kada ima para, neka plati porez. Meni tada odrede 166.000 din. poreza. Tada je konj stajao od 30 do 40 tisuća. Ja nisam htio porez plaćati. Došli plijeniti. Od 8 sati do podne brojili milostinju i digli. Zapisali mi vinske sude, brijačku britvu, nekoliko paketa kave koje smo primili iz

Amerike. Bojao sam se da ne odnesu vinske sude, pa sam zajmio novac od jednoga od njihovi, platio im porez. Kad su u odboru sa zadovoljstvom trljali ruke, jedan je od njih rekao:

– Eto vidite da on može platiti.

Ustao je drugi, koji je znao da sam ja zajmio novac i rekao:

– Ja znam da je ovaj novac zajmljen. Htjeli su ga pobiti, ali je on ostao pri svome. Tada su se svi pokunjili.

Oltar

Vidio sam da ne mogu dobiti dozvolu za vanjski rad pa sam odlučio napraviti oltar

na velikom oltaru. Bio je oltar slab, od drveta. Jedamput je gorio. Najavim narodu da

ćemo graditi novi oltar. Ako bi svaka kuća dala po 1.000 din., a udovice po 5 stotina,

mogli bismo sagraditi lijep oltar. Sviet se počne odazivati i davati milodare.

Kad su to čuli u odboru na Čitluku, dignu uzbunu. Predsjednik Radišić i sekretar komiteta Vican zaprijete:

– Tko njemu dadne za olтар jednu tisuću, dat će nama dvije.

Tako su prema nekim i postupali. Došla bi milicija pred kuću njihovu i pronašla da im je dvorište nečisto. Globe 2 tisuće. Ja sam se žalio na vjersku komisiju u Sarajevo. Iza toga došao je na Čitluk Džemal Bijedić i saslušao sve njihove tužbe. Kad su se svi izredali, Bijedić je navodno rekao:

– Ja ne nalazim nikakve krivice u tome što ste vi iznijeli protiv fratra. Ako pravi, na što ima pravo, pravite i vi. Ako vi imate štogod da on radi protuzakonito, to iznesite. Što ste dosada iznijeli, nije ništa protuzakonito. Onda su se oni povukli.

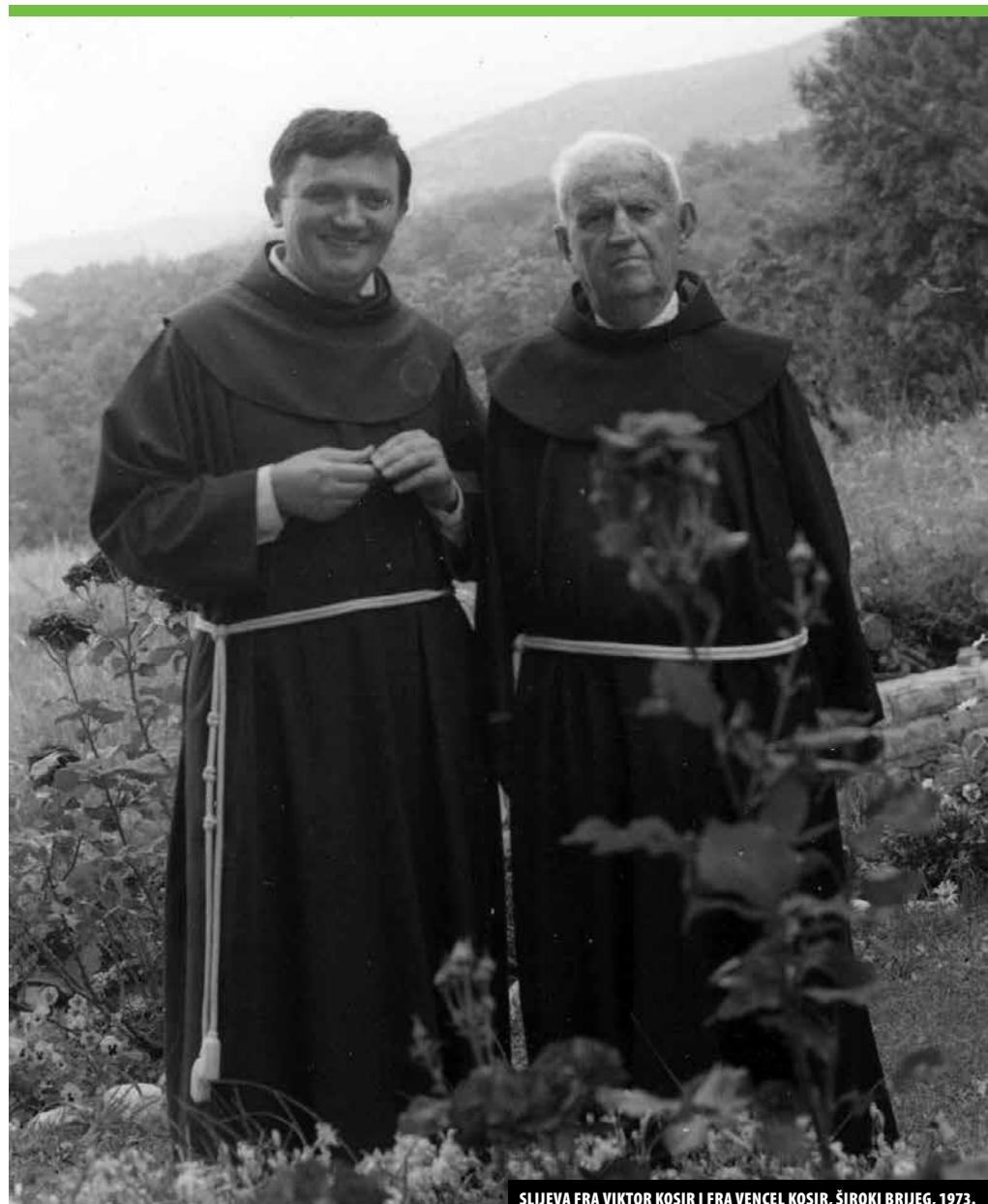
Imao sam jednoga povjerljiva koji me izvješčavao što se govori o meni na sastancima. On se je bojao za me. Više puta mi je rekao:

– Prijete Vam o glavu. Počeo sam se i ja bojati. Jedamput vraćajući se od bolesnika iz Hamzića susretnom 3 misionera. Kad smo se mimoili, jedan reče:

– Ovo je onaj Kosir.

Mise po grobljima

Kad su učestale bitke iza mise po grobljima, vlast zatraži da se dokinu mise po grobljima. Ja sam im odgovorio da ja nisam kompetentan mijenjati stare običaje. To određuje u nas Ordinarij-biskup. Savjetujem se s don Andrijom, tada upraviteljem biskupije, i on mi reče da mogu pripustiti

SLJEVA FRA VIKTOR KOSIR I FRA VENCHEL KOSIR, ŠIROKI BRIJEG, 1973.

Tada sam ja odučio držeći se one evanđeoske: Ako te

ne prime u jednoj zemlji, vi otresite obuću i prijeđite u

drugu. Zatražim promjenu i prijeđem u Široki Brijeg.

volji naroda. Na prva dva groblja pristanu, da bude radnim danom. Čmarevčani zaključe: Samo nedjeljom i nikako drukčije. Donji Ograđenik sazove skupštinu socijalističkoga saveza i zaključe jednoglasno: Misa na II. dan Duhova, kako je red, nikako drukčije. Ja oglasim na Duhove: Sjutra

misa u Miletića groblju.

Fra Placid ode ranije da reče misu. Oko 9 sati zovnu mene u odbor. Tamo nađem predsjednika, tajnika i još dvojicu iz unutrašnjega iz Mostara. Čim sam stupio unutra, predsjednik započe: Vi sabotirate rad narodnih vlasti. Vi ste protiv volje

naroda naredili danas misu u Miletića groblju.

– Da, ja sam naredio misu danas, samo ne znam je li protiv volje naroda. (Ograđeničani poslije zaključka poslali meni po meni nepoznatoj ženi cedula da su jednoglasno zaključili da im misa bude II. dan Duhova. Ja

držim tu cedulu u džepu.)

– Sigurno. Sinoć su držali sjednicu i jednoglasno zaključili da im misa ne bude svetkovinom.

– Jeste li Vi pravilno obavješteni o zaključku

konferencije?

– Naši su ljudi vodili konferenciju. Valjda znaju što su zaključili.

– Ne znam tko je vas obavijestio. Ja sam dobio ovu obavijest i izvadim cedulu iz

džepa. Cedulu uze onaj UDB-aš iz Mostara, pročita i onda reče: Čerin, Čerin.

Družih značajnijih doživljaja na Čerini nije bilo. Ja sam se držao rezervirano. U odbor sam zalažio samo

službenim poslom. To je nijima bilo krivo. Čuo sam da su govorili:

– Da on hoće doći u odbor pa nam svima opsovati mater, smanjili bismo mu porez u pola.

U Gradini (Gradac – Blizancima)

Kada sam došao u Blizance 1958. godine, već je jenjala hajka na svećenike. Nitko me nije smetao. Štaviše počeli su o meni dobro govoriti. Javno su govorili da vlasti najbolje stoje sa svećenstvom u Brotnju. To su pripisivali i meni u zaslugu.

Jedamput mi dođoše Ante Vrdoljak – Šale i Slavko Šimić. Šale reče:

– Eto fra Vencele. Među nama je bilo i nesporazuma. To ćemo mi sve dati u zaborav. Sada mi možemo lijepo sarađivati. Kakvih god potreškoća imate, Vi ih slobodno iznesite.

– Imam molbu da mi dopustite rad na započetoj crkvi.

– Mi nemamo Vaše molbe.

– Molba je skopčana s troškovima. Ja ne mogu slati molbu, ako nema vjerojatnosti da će biti odobrena.

– Ja Vam jamčim, ako na Vašu molbu zatražimo plan da će biti odobrena.

Odmah sjutradan ja pravim molbu i predam je na općinu. Za nekoliko dana zatraže plan. Molba je predana 15. V. 1963. Plan je izradio projektant iz Mostara g. Vinko Galić u suradnji fra Pije Nuića. Za plan sam platio 500.000 din. Poslije toga plan je revidirao:

1. Ing. arhitekt.
2. Ing. staričar.
3. Ing. električar.

Još je trebala pregledati teren komisija za potrese. Ova komisija naplaćuje svoj pregled oko 250.000 din. Ovaj pregled komisije ja sam izbjegao, jer je moj plan precrtao don Mate Nuić za Šipovaču i on je izveo tu komisiju, a ja sam onda njihove korekture unio u svoj plan.

Tada sam ugruntio

zemljište 1/1, snimio teren, odredio točnu lokaciju crkve, iako su temelji već postavljeni, čekao 3 i po godine i 1 mjesec dok sam dobio odobrenje 15. VI. 1966. Kroz to vrijeme desetke puta išao sam u općinu, na vjersku komisiju u Mostar i najposlijepisao Anti Miljasu u Sarajevo, dok su jedva jedvice dali odobrenje.

Tko će raditi? Tražio sam majstore u Posušju, na Čerinu, u Mostaru. Nigdje nikoga. Najbolje mi je rekao majstor Stipe Bakula:

– Tko nešto zna, taj je zaposlen. Tko ne zna, što će Vam.

Nudio sam građ. poduzeću Hercegovina.

– To je za nas mali objekt, odgovaraju.

Nudio sam građ. poduzeću Beton iz Metkovića. Traže 25 milijuna gotova

novca. Nudio sam građ. poduzeću Novogradnja Lištice. Traže isto 25 mil. i argete. Tada odlučim da radim o vlastitoj režiji. Rekoše mi da ima na Uzarićima majstora koji rade u poduzeću Bišina. Oni bi napustili poduzeće, ako pogode crkvu. S njima pogodom obzidati crkvu za 6,100.000. Njihova hrana, stan i soc. osiguranje, a moj materijal: kreč, kamen, pjesak, željezo i cement. To je bilo u rujnu 1966. Ja sam godio bez dinara crkv. novca. Pogodeno je da crkva bude obzidana do prosinca iste godine. Vrijeme je pomelo njih da svrše u određenom roku, a ja nisam imao novaca da urgiram. Oni obziđu crkvu do proljeća 1967. S njima pogodom pokrivanje crkve za 7,000.000 din. uz iste uvjete. Skela je njihova.

odu.

Onda nas pozovu na Čitluk i odrede meni porez 25.000 din. Tako je ostalo za sve vrijeme moga boravka u Gradini (Gracu – Blizancima). ☈

Porez

Propustio sam spomenuti porez u Blizancima. Kad sam došao, dobijem rješenje za porez 210.000 din. Ja to bacim. Druge sedmice 260.000 din. Tako pomicali sedmično po 50.000, dok

nisu dotjerali na 368.000 din. Jednoga jutra ugledam pred kućom Ivana Luburića-Dižvu i Ivana Zovku-Bimbu pred kućom.

– Došli smo da naplatimo porez.

– Eto vam kuće, pa naplatite. Ja idem misu govoriti. Kad sam svršio, nađem ih na istom mjestu.

– Što je? pitam ih.

– Ne može cijela kuća zaledić, odgovore, dignu se i

Iz sadržaja

IZ LJETOPISA	4
STRATIŠTA	17
GLAS O MUČENIŠTVU	24
NATJEĆAJ	27
POVIJESNE OKOLNOSTI	29
RAZGOVOR	49
PODLISTAK	54

STOPAMA POBIJENIH

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisk:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 1,5 EUR

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 8 KM; EU 9 EUR; CH 9 CHF; SAD 14 USD; Canada 14 CAD

Slanje preplate, dobrovoljnih priloga...:
a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar; Korisnik: Hercegovačka franjevačka provincija; Svrha: prilog Vicepostulaturi
tekući račun: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Od prošloga broja malo smo promijenili izgled ovoga našega glasila. Nadam se da vam se sviđa. Želimo da bude dobro i lijepo ne samo za dušu nego i za oči. Nastojat ćemo to činiti iz broja u broj.

Došli smo u razdoblje kada teško prona-lazimo svjedočke iz prve ruke za ovaj naš postupak mučeništva. Takvi su već pomrli pa nam preostaje istinu o pobijenim hercegovačkim franjevcima i o tom vremenu tražiti kod svjedoka iz druge ruke i u dokumentima.

Sve ono što se može objaviti iz broja u broj donosimo ovdje u našem glasilu. Ponekada to govori u prilog naše pobijene braće, ponekada i protiv njih. Na taj način tražimo pravu istinu, što je, uostalom, i zadatak Vicepostulature. Ništa se ne smije zanemariti ili sakriti, sve treba pomno raščlaniti bez unaprijed uobičenih zaključaka na temelju naših želja. Sve informacije u donesenim svjedočenjima i dokumentima nisu uvijek točne te ih treba uzimati sa zadrškom i uspoređivati s onim što smo osobnim zalaganjem ili preko djelovanja Vicepostulature već saznali kao istinitim.

Drago nam je da se i drugi nastavljaju uključivati na svoj način u traganje za istinom o našoj pobijenoj braći i o vremenima u kojima se sve to dogodilo. Izdvojimo sada djelo fra Milana Lončara pod naslovom Fra Slobodan Lončar. Franjevac i mučenik. Tragovi prošlosti i plodovi milosti. Pokušao je osvijetliti ne samo fra Slobodanov lik nego i povjesno surjeće u kojemu je on postao žrtvom bezbožnoga jugokomunističkoga zlosilja zajedno s mnoštvom drugih. Vrijedni su ovakvi pothvati jer pozivaju da istinu o našim pobijenima ne ostavimo samo tamo nekim nego da se svi zajedno u nju uključimo u skladu sa svojim mogućnostima.

Vrijedi ovdje spomenuti i da su pojedine naše župe u trodnevnicu počele posvećivati jedan dan pobijenim hercegovačkim franjevcima kao i pobijenima iz same župe. Na taj način sjećanje na sve njih i primjer njihova života ostaje duboko u našoj sredini.

Čistimo, dakle, neprestano svoju prošlost. Tako će nam dobra biti sadašnjost i ne će nam nitko ukrasti budućnost.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

»Prema odredbama vrhovnog svećenika Urbana VIII., zabranjeno je da sluga Božji, bez prethodnog dopuštenja Svetе Stolice, bude predmetom javnoga crkvenog štovanja. Te odredbe nipošto ne priječe privatnu pobožnost sluzi Božjem, niti spontano širenje njegova glasa svetosti ili mučeništva i znakova. (čl. 117, § 1. i 2.)«

Ako nije pronađeno nepropisno štovanje, biskup ili njegov ovlaštenik pristupa sastavljanju izjave o neiskazivanju štovanja, tj. izjave kojom se potvrđuje da se odluke Urbana VIII. poštuju. (čl. 119, § 1.)«

Iz Upute Majka Svetaca